

Aleksandra Cieślíkowa

Instytut Języka Polskiego

PAN Kraków

DOI: 10.14746/psj.2014.XXVII.1

O nadziei i nie tylko

„Nadzieja jest rzeczywistością niezmiernie bogatą. Zazwyczaj nie zdajemy sobie sprawy z tego, jak głęboko przenika nas i nami rządzi. Dopiero gdy tracimy nadzieję, odkrywamy, czym dla nas była” — w *Wiązaniach nadziei* jest to jedno z najważniejszych zdań Księdza Profesora Józefa Tischnera¹. Jeszcze jedno zdanie przytaczam z artykułu *Wiązania nadziei*: „Zachodzi ścisły związek między nadzieją człowieka a heroizmem, do jakiego człowiek czuje się zdolny. Polega to najpierw na tym, że nadzieja umożliwia heroizm”. Chcę pisać i o nadziei, i o wybranych zagadnieniach z książki Michała Łuczewskiego *Odwieczny Naród*². Aby nie pozostawać tylko w kręgu nadziei, ze względu na socjologiczną zawartość, zwrócę uwagę na nazwy własne obecne w tej książce, a nawiązujące do kontekstu społeczno-kulturowego.

Krótki mój artykuł chcę ofiarować Pani Profesor Irenie Sarnowskiej-Giefing ze względu na wiele językoznawczych, w tym onomastycznych zainteresowań. Przede wszystkim wydawało się wszystkim znającym interesujące Ją zagadnienie, że główną domeną Jej twórczości jest onomastyka literacka, ale przeczy temu redaktorstwo *Słownika nazwisk mieszkańców Poznania*³. Profesor Irena

---

¹ W „Przewodniku kulturalnym“ — *O nadziei*, stąd jest cytowane przeze mnie zdanie, znajduje się Jego artykuł oraz (nie Jego) opinia o książce Michała Łuczewskiego, jednego z trzech laureatów obok prof. Pawła Śpiewaka i Stowarzyszenia na Rzecz Niepełnosprawnych Spes nagrody 13. Dni Tischnerowskich odbywających się pod patronatem Jego Ekscelencji Księdza Kardynała Stanisława Dziwisza.

² Nagrodzonej przez Hestię i Znak. Książka ta znalazła się w rubryce: „Rozważają, obserwują, działają” „Przewodnika Kulturalnego” wydanego z okazji Dni Tischnerowskich.

³ Recenzja I tomu tego dzieła, autorstwa prof. Roberta Mrózka, znajduje się w „Onomastikach” LVI (2012).

Sarnowska-Gieffing jest jednocześnie (wspominam ostatnie chronologicznie Jej dzieła znajdujące odbicie w czasopiśmie poświęconym nazewnictwu geograficznemu i osobowemu oraz innym nazwom własnym — „Onomastikach”) współredaktorką tomu z cyklu *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* — t. 22, *Studia onomastyczne i dialektologiczne*, a w nich wielce interesującego *Wstępu* poświęconego Panu Profesorowi Karolowi Zierhofferowi⁴.

Słuszna była, niegdyś wypowiedziana, uwaga Profesora Kazimierza Polańskiego o największej wadze konkretnych dokonań słownikowych, gdyż prace teoretyczne mają „zmienną” przyszłość. I dziś, kiedy czytam tytuły różnych artykułów albo wyjątki z nich, przyznaję rację słowom Kazimierza Polańskiego. Porównuję chociażby te słowa, które nawiązują do myśli Księdza Profesora Józefa Tischnera z przytoczonymi przez Niego dawniejszymi wypowiedziami, z którymi się zgadza: „Gdy zastanawiam się — pisał sam twórca *Utopii* Tomasz More — nad tymi wszystkimi państwami, które są dzisiaj w kwitnącym stanie, nasuwa mi się myśl... że istnieje po prostu jakieś sprzysiężenie bogaczy dbających tylko o własne korzyści pod pozorem dobra publicznego. Wystarczy przerwać to sprzysiężenie, by zmienić oblicze ziemi. Później diagnozy będą nieco inne: winna jest władza, instytucja prywatnej własności, akumulacja kapitału itp. Niemniej to wszystko jest kruche i przemijające. Naprawdę potrzeba niewiele, by to zmienić... Korelatywna do tej świadomości — jest świadomość tego, że dobro ma być trwałe, absolutny, niezaprzeczalny. Trzeba mu tylko umożliwić powstanie”. Czy z tymi słowami nie należy połączyć usiłowań papieża Franciszka wyrażonych przez Jarosława Mikołajewskiego w *Magazynie Gazety Wyborczej*⁵: „Papież Franciszek to człowiek, który jest w stanie sprzedać bazylikę św. Piotra, żeby pomóc Afryce”, ale i słów Iwana Krastewa: „Dzisiejsze elity dzięki swoim pieniądзом są oderwane od rzeczywistości i nie mają pojęcia, jak żyje reszta społeczeństwa. A reszta społeczeństwa im nie ufa, bo nie ma powodu”⁶.

Praca, z której pod względem onomastycznym korzystam, to dzieło socjologa Michała Łuczewskiego, adiunkta w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego — rezultat 10-letnich badań nad tożsamością narodową i religijną ludności wiejskiej w Żmiącej (Beskid Wyspowy). Jeden z końcowych wywodów jej autora brzmi: „Proces formowania się tożsamości narodowej we wsi trwał niemal sto lat”⁷. Autor zastanawia się także nad nazwą Żmiąca (zdanie

⁴ O czym piszę w recenzji tego tomu w „Onomastikach” LVII (2013). Nie będę tutaj powtarzać moich uwag o książce zawierającej ów *Wstęp* oraz wiele cennych artykułów o teraźniejszości i przyszłości badań obydwóch dyscyplin wymienionych w tytule tomu. Jednocześnie chcę zauważyć, że wiele uwag, które zamieszczamy jako nasze odkrycia są już przytaczane, może innymi słowami, przez twórców oraz dziennikarzy i niewiele nowego możemy powiedzieć.

⁵ *Magazyn Gazety Wyborczej*, nr 233, 5/6 październik 2013.

⁶ *Ibidem*.

⁷ M. Łuczewski, *Odwieczny naród*, FNP, Rada wydawnicza: J. Sławiński, L. Szczucki, W. Tygielski, M. Ziółkowski, red. tomu K. Czerniejewska, Toruń 2012, s. 374.

socjologa wyrażone w książce) w kluczu wyznaniowym w połączeniu z „ideologią narodową barzan” (określenie uczestników konfederacji barskiej: „państwo stanu i państwo narodu”)⁸.

Z racji swoich, jak i Pani Profesor Ireny Sarnowskiej-Giefing, onomastycznych zainteresowań oraz słów wypowiedzianych kiedyś przez prof. Kazimierza Polańskiego, zapytałam moich kolegów o etymologię i motywację nazwy Żmiąca, której to miejscowości poświęcił wiele lat pracy autor książki *Odwieczny naród*. Nie wiedzieli. Odesłali mnie do dr Urszuli Bijak zajmującej się nazwami rzecznyymi. Odimiesłowowa nazwa rzeki Żmiączka ma — jej zdaniem — związek z nazwą wsi⁹. Istnieje wpływ nazwy rzeki Żmiączka (wariantywna nazwa Żmiącki Potok) na nazwę miejscowości noszącej nazwę Żmiąca. Żmiączka (rzeka) ma pięć kilometrów długości. Pierwszy zapis nazwy rzecznej *Swnocza* znajduje się w kopii z roku (1370) — zaś pierwszy zapis nazwy miejscowej brzmi: *Wznyacza* i pochodzi z *Liber Beneficiorum* J. Długosza (II s. 244; por. HE: 294). Według pracy Urszuli Bijak¹⁰ (zgadzam się z jej zdaniem) formę można wywieść z prasłowiańskiego wyrazu *zvъnĕti* w znaczeniu ‘głośno dźwięczeć, brzmieć’. W *Słowniku etymologicznym języka polskiego* Wiesława Borysia¹¹ znajdujemy wyjaśnienie pod hasłem *dzwon*: ‘to, co dźwięczy, rozbrzmiewa, dzwoni’ psł. *zvонъ* (należy pamiętać o możliwości przestawki grupy spółgłoskowej *zwn-* > *wzn-*, o czym przekonuje nas cytat z Długosza).

Oprócz nazwy głównej wsi zainteresowały mnie też niektóre z innych nazw miejscowości, wymieniane często przez M. Łuczewskiego i będące świadectwem położenia objaśnianej przeze mnie nazwy miejscowej Żmiąca. Wśród nich objaśnienia wymaga nazwa *Ujanowice* pochodząca prawdopodobnie od niezapisanego imienia *Ujan (podstawa nazwy). Wspomina to imię Maria Malec¹². Autorka pisze też o nazwie osobowej *Wojan*, notowanej od roku 1136 — może więc brzmieć ona *Wujan*, tym bardziej że M. Malec, w innym miejscu swojej pracy podaje przykłady mieszania członów *woj* i *wuj*. Przykłady kilku, wybranych przeze mnie, imion ilustrujących to zjawisko to: *Borzywoj//Borzywuj*, *Budziwoj//Budziwuj*, *Mściwoj//Mściwuj* i podobne¹³. W innym jeszcze opracowaniu

⁸ Ibidem, s. 94.

⁹ Zob. *Hydronymia Europaea*, hrsg. W. Schmid, t. 13., *Nazwy wodne dorzecza Dunajca*, bearbeiten K. Rymut und M. Majtán, Stuttgart 1998, s. 293–294 (dalej: HE).

¹⁰ U. Bijak, *Nazwy wodne dorzecza Wisły. Potamonimy odapelatywne*, Kraków 2013, s. 105, 128.

¹¹ W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 146.

¹² M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Kraków 1982, s. 136–137.

¹³ Zob. eadem, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Kraków 1971, s. 48.

M. Malec także pisze o *ujb, dawne wuj/uj 'brat matki' (obecne w 21 imionach)¹⁴. Od tego typu imion, obocznie tak zapisanych, może pochodzić nazwa wsi.

Michał Łuczewski¹⁵ słusznie zauważa nazwę innej wsi w formie *Tęgoborzell/Tęgoborza*, gdyż wszyscy unikają podawania mianownika tej formy — według jednych powinien on brzmieć *Tęgoborze*, a według innych *Tęgoborza*. Brak zapisu będącego przyczyną powstania tych wahań w dawnych oficjalnych wykazach, oprócz *Słownika geograficznego*, w którym widnieje *Tęgoborze* albo *Tęgoborza* (Vyczga de *Thangoborza*), i późniejszego WUN-u, gdzie znajduje się tylko postać **Tęgoborze**. W *Nazwach miejscowych Polski* (dalej NmPol) czytamy: „Góry przedstawiają malownicze obnażenia skał, zwłaszcza w części płn., zwanej *Justem*”. Według NmPol: *Just*, cz. wsi **Tęgoborze**, dawniej wieś. w nowosąd. gm. Łososina Dolna (nad rzeką Łososiną nazwa od tego, że obfitowała w łososie (por. HE XIII: 138–139) *Just* zaś jako nazwa wsi pochodzi od patrona kościoła św. *Justa* = łac. *Sancti Jodoci*; pod tym wpływem powstała też *Jostowa Góra*, ale od XVIII wieku utrwaliła się w formie nazewniczej *Just* (por. NmPol).

Chciałabym jeszcze nieco miejsca poświęcić kilku nazwiskom z występujących w książce M. Łuczewskiego i porównać je z nazwiskami ze *Słownika nazwisk współcześnie w Polsce używanych* (dalej SNW). Nie ma nazwisk żydowskich dawnych właścicieli karczem. Ich nosiciele zostali wymordowani. O tym też możemy dowiedzieć się na podstawie nazwisk już nieistniejących. Inni są zapisywani m.in. z nowosądeckiego, ale też z innych okolic Polski, np. według SNW nazwisko *Słomka* w nowosądeckim jest reprezentowane tylko przez 56 nosicieli tego nazwiska; także *Potoczkwie* Jan i Stanisław: 589 w całym kraju, w nowosądeckim żyje 211 nosicieli. *Uryga*¹⁶, według M. Łuczewskiego — jedyny chłop spoza pow. sądeckiego. J. Bubak stawia znak równości między *Urygą* a *Aurigą* tak zapisywanym (porównuje z nim wyraz pochodzenia łacińskiego *auriga* 'woźnica, parobek, masztalierz'). Nazwiska księży pochodzą przeważnie z całej Polski także północnej, jak np. nazwiska: Christ, Hozer¹⁷, Stojałowski¹⁸ (przedstawiciel ideologii ultramontańskiej).

Krótki mój artykuł odnosi się do nadziei, która jest ważna ze względu na jubileusz Profesora Ireny Sarnowskiej-Giefing i Jej dedykuję następujące zdanie z artykułu Księdza Profesora Józefa Tischnera *Wiązania nadziei*: „Tematem niniejszych refleksji ma być, **mówiąc ogólnie**, ludzka nadzieja. Ponieważ jednak jej świat jest niezmiernie bogaty, nasze refleksje potrzebują jakiegoś punktu widzenia zdolnego do nadania im kierunku i orientacji. Dostarczą nam go doświad-

¹⁴ Eadem, *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*, Kraków 2001, s. 20.

¹⁵ M. Łuczewski, op. cit., s. 235.

¹⁶ Por. artykuł J. Bubaka, *Pochodzenie polskiego nazwiska Uryga*, „Onomastica”, XXXIII (1989), s. 209–212.

¹⁷ M. Łuczewski, op. cit., s. 241.

¹⁸ Ibidem, s. 253.

czenia dwóch wartości osobowych, ściśle z nadzieją związanych: doświadczenie heroizmu i dojrzałości”.

LITERATURA ORAZ ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW:

- Bijak U., *Nazwy wodne dorzecza Wisły. Potamonimy odapelatywne*, Kraków 2013.
- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Bubak J., *Pochodzenie polskiego nazwiska Uryga*, *Onomastica XXXIII* 1989, s. 209–212.
- Cieślakowa A., *Leksykalne innowacje w różnych kategoriach nazw własnych*, *Z polskich studiów slawistycznych*, *Językoznawstwo* 10, Warszawa 2002, s. 33–39.
- Cieślakowa A., *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Cieślakowa A., *Wywiad na temat przeszłości, teraźniejszości i przyszłości onomastyki (Passato, presente e futuro degli studi onomastiche del mondo)*, *Rivista Italiana di Onomastica VIII/2* (2002), s. 181–220.
- HE — *Hydronymia Europaea*, hrsg. Wolfgang Schmid, t. 13., *Nazwy wodne dorzecza Dunajca*, bearbeitet Kazimierz Rymut und Milan Majtán, s. 9–515, Stuttgart 1998.
- Kopaliński W., *Podręczny słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1999.
- Lubaś W., *Zmieniać czy ulepszać polską politykę językową*, w: *Polska polityka komunikacyjno-językowa wobec wyzwań XXI wieku*, red. S. Gajda, A. Markowski, J. Porayski-Pomsta, Warszawa 2005, s. 60–71.
- Łuczewski M., *Odwieczny naród*, FNP, Rada wydawnicza: J. Sławiński, L. Szczucki, W. Tygielski, M. Ziółkowski, redaktor tomu K. Czerniejewska, Toruń 2012.
- Malec M., *Budowa morfologiczna staropolskich, złożonych imion osobowych*, Kraków 1971.
- Malec M., *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*, Kraków 2001.
- Malec M., *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Kraków 1982.
- Markowski A. (red.), *Nowy słownik poprawnej polszczyzny* PWN, Warszawa 2002.
- Mikołajewski J., *Gazeta Wyborcza* nr 233 (magazyn), 5/6 października 2013.
- NmPol — *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, red. K. Rymut, t. I–VIII, Kraków 1996, t. VIII, red. B. Czopek-Kopciuch i K. Rymut.
- Przewodnik kulturalny*. Bezpłatny dodatek do „Niezbędnika inteligenta”, 13. Dni Tischnerowskie Kraków, 24–27 kwietnia 2013.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I–XV, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880–1902.
- Słownik filozofii*, red. A. Anuszkiewicz, Warszawa 2004.
- SNW — *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, wyd. K. Rymut, t. I–X, Kraków 1992–1994.
- WUN — *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. I–III, Warszawa 1980–1982.

Aleksandra Cieřlikowa

On Hope and Not Only

Brief overview connected with hope dedicated among others to Irena Sarnowska-Giefing and her jubilee. Consideration of a meaning of the name Źmiaęa coming from M. Łuczewski's book and its reference in articles by U. Bijak and J. Bubak.

Keywords: hope, trust, onomastics, usual word formation